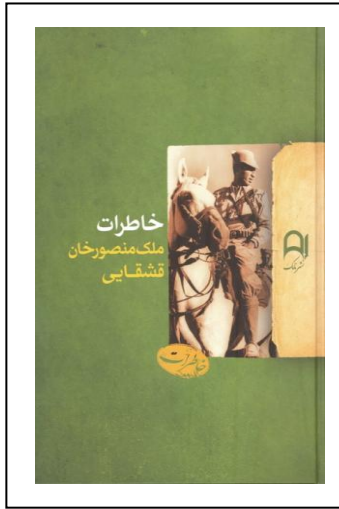

تانیتم

کیتاب: ملک منصور خان ایلخانی، ملک منصور خان قشقای نین خاطیراتی ۱، تهران: مالیک
یایینلاری، ۲۰۱۲

Kitabın Adı: Melik Mensur Xan İlxanı, *Melik Mensur Xan Qaşqayı'nin Xatıratı*, Tehran: Malik Yayınları, 2012

قشقای ایلخانی ملک منصورخانین خاطیراتی اؤز قلمی ایله
بیر یوز و ایکی یوز یارپاقلی و بیر نئچه عدد ده اوچ یوز
یارپاقلی دفتر اولماق اوزره توپلام ۱۴x۲۲ ابعادیندا اولان
دفترده فارسجا اولراق یازیلیمیشدیر. بو دفترلرین کیمی نین
بوتون صحیفه لری تماماً ایشله نیلسه ده، کیمی یالینز بیر نئچه
صحیفه لیک خاطیرات یازیسینی ایچرمکده دیر. فوریه ۱۹۷۵
تاریخینده یازیلیمیش بیر دفتر دیشیندا دیگرلری اصلینده
مارت ۱۹۸۴ تاریخیندن، خاطیرات صاحیبی ملک
منصورخانین اؤلوموندن اؤنجه جولای ۲۰۰۶ تاریخینه قدر
اولان بیر زماندا یازیلیمیشدیر. خاطرات اؤزلری قاشقای تورکو
اولان ایکی آکادمیسین تاریخچی کاوه بیات ایله منصور ناصری
طیبی نین چابالاری ایله ۱۶x۲۴ ابعادیندا اولان ۵۹۴
صحیفه لیک بیر کیتاب شکلینده یایمیلانمیشدیر.

ملک منصورخانین یازیلاری نین اؤنملی بیر بؤلومو، اونون شخصی خاطیراتینی ایچرمکده دیر. اونون
قشقای ائلی نین چاغداش تاریخی ایله ایلگیلی صادیق بیر آنلاتیجی اولراق قید ائدیپ یازیا گئچیرمیش
اولدوغو اولایلار، قاشقای تاریخی و اؤزلیکلره ایرانین سون دؤنم تاریخی آچیسیندان چوخ اؤنملیدیر.

^۱ بو یازی مودرن تورکلوک / اراشتیرمالاری درگیسی نین (جیلد ۱۲، سایه ۱ (مارت ۲۰۱۵)، صص. ۱۳۵-۱۳۰) آئیناراق
کؤچورولموشدور. یازی نین اصلینه باخماق اوچون: " <http://mtad.humanity.ankara.edu.tr/makale.php?id=731> "
DOI: 10.1501/MTAD.12.2015.1.11

تاریخه اولان ایلگی و سئوگیسی اوزوندن، ملک منصورخان یازیلاریندا رضا شاه پهلوی دؤنمینده شاهید اولدوغو و یا ائتکین رول اوینامیش اولدوغو اولایلاری دئییل، ایکینجی دونیا ساواشی اثناسیندا، قاشقای ائلیندن اوزاق، آروپادا قالدیغی یاخلاشیق ۱۳ ایلیک بیر زامان دیلمینده قاشقای ائلی نین مقدراتینی ائتکیله یین باشقا اولایلارلا ایلگیلی درله دیگی و عاغلیندا توندوغو اؤنملی بیلگیلره ده یئر وئرمیشدیر. اونون یازیلاری قاشقایلارین تاریخی آراشدیرمالاری و اؤزلیکلره تورک تاریخی آراشدیرمالاری چرچیوه سینده اؤنملی بیر تاریخی بلگه و راپوردور. آریجا اونون قیشلیق و یایلیق بؤلگه لرینده آیرینتیلی بیر شکیلده آنلاتدیغی اوو و اوچولوق صحنه لری ایله بعضاً یازیلاریندا یانسیتدیغی قاشقای خالق اینانجلاری، تورک کولتورو آراشدیرمالاری باغلامیندا اینجه له مک اوچون اؤنملی بیر قونودور.

خاطریتین بیرینجی بؤلومو، قاشقای ائلی و بللی باشلی بویلارین اورتایا چیخماسی ایله ایلگیلی وئریلن بیلگیلره باشلا ییر؛ آردیندان قاشقای ایلخانلیغی نین اداری تشکیلاتی و ملک منصورخانین آتاسی ایلخان صولت الدوله نین فارس ایالتی سینیرلاری ایچینده کی نفوذ و ملکیتی اله آلینیر. آریجا قاشقای ایلخانلیغی نین کؤچ مسیری، قیشلاق و یایلاق بؤلگه لری ایله بو ایکی بؤلگه آراسیندا کی یئر-سولارلا ایلگیلی اؤنملی بیلگیلر وئریلیر. (ص. ۸۹-۱۳) خاطریتین ایکینجی بؤلومونده بیرینجی دونیا ساواشی ایله بو ائنادا اورتایا چیخان اولایلار و قاشقایلارین ایزله دیگی پولیتیکالار اله آلینیرکن (ص. ۱۶۹-۸۹)، خاطریتین اوچونجو بؤلومونده ایسه پهلوی حکومتی دؤنمینده کی اولایلاردان سؤز ائدیلیر. (ص. ۲۶۳-۱۶۹). بو بؤلوم سون قاجار پادشاهی احمد شاهین قاشقای ائلینه گلمه سی و ایلخان صولت الدوله ایله گؤروشمه سی و اؤزلیکلره حاکمیتین قاجارلاردان پهلوی لره گئچیشینی آنلاتان اولایلارلا باشلار؛ آردیندان ایلخان صولت الدوله نین تهرانا گئدیپ حبس ائدیلمه سی، قاشقایلارین سیلاحسیزلاشدیریلماسی و قاشقای بؤلگه سینده کی عصیانلارین باشلا ییب مرکزی دولت ایله چاتیشماسی کیمی اولایلارین آیرینتیلی آنلاتیمی دوام ائدر. خاطریتین دؤردونجو بؤلومونده، ایلخان ملک منصورخانین آروپادا قالدیغی ایللر آنلاتیلیر (ص. ۳۳۷-۲۶۳). ایکینجی دونیا ساواشی ایللی ایله عینی دؤنمه راست گلن ملک منصورخانین آروپا ایللی اینگیلتره، سوئد، فرانس، لهیستان، آلمان و تورکیه ده گئچیر. بو بؤلومده ۱۹۳۱-ده اؤلکه نی ترک ائتمک زوروندا قالان ایلخان ملک منصورخانین اگی تیم (تحصیل) آماجی ایله بیر ایل اؤنجه سی اینگیلتره یه گئدن قارداشی محمد حسین خانا قاتیلماسی؛ ایکسی نین ده «ریدینگ» اونیورسیته سینده اکینجی لیک بؤلومونده ایکی ایلیک اگی تیمه باشلا ییب بیتیرمه لری؛ فرانسیزجا اؤیرنمک آماجی ایله بیر ایلیگینه سوئد و فرانسایا گئتمه لری؛ ملک منصورخانین آکسفورد اونیورسیته سی تاریخ بؤلومونو قازانیب اگی تیمه باشلاماسی؛ محمد حسین خانین ایسه آسم راحتسیزلیغی تداویسی اوچون آلمانیا گئدیپ عینی زاماندا برلین ده اگی تیمه باشلاماسی؛ ایکینجی دونیا ساواشی نین باشلاماسی ایله آتالاری ایلخان صولت الدوله نین اؤلومونده سوچلو اولان اینگیلیز و اونون باشینا گتیردیگی پهلوی حکومتینه قارشى اولدوقلاری اوچون آلمان یانلیسی بیر داورانیش اورتایا قویمالاری و دولایسی ایله آلمان اوردوسونا گیریپ عسکری اگی تیم آلمالاری؛ متفق دولت لر طرفیندن ایرانین اشغال ائدیلمه سی و قاشقایلارین دا مرکزی دولته قارشى ساواشا گیرمه سی

سونجۇندا تۈركىيە ئوزرىندىن ئىراندا دۇنمىك ئىستەمەلىرى كىمى قونولار ئوزرىندە دورولموشدور. قاشقاي قارداشلارنى ئىران تۈركىيەدە اولمالارى و تۈركىيە دولتىنىن رىسمى مقاملارى ئىلە گۇرۇشمەلىرى سورجى، خاتىراتىن ان ئۇنمىلى بۇلوملىرىندىن بىرىنى تىشكىل ئىتمىكلە بىر ئىر تۈركىيەنىن دىش تۈركلەر قارشى ئىزلەدىگى پولىتىكا باغلامىندا تۈركىيە-قاشقاي ئىلىشكىسىنىن ئۇزلىگىنى گۇسترمەسى ئچىسىندىن دا ئۇنمىلىدىر. بو گۇرۇشمە ۱۹۴۳-دە، عصمت ئىنۈنۈن جىمهورباشقانلىغى دۇنمىندە ياپىن و يا گوزون (پاپىزىن) سونلارنىا دوغرو بازار گونو ئنكارادا «كارپىچ» رىستورانىندا باشباخان شىكرو ساراچاوغلو، دىش ئىشلىرى باخاننى نىمان مەنەنجىاوغلو و باشقا باخانلارى ئىلە تۈركىيەنىن ئىران بۇيوك ئىلچىسى جىمال حسنو تارائىن قاتىلىمى ئىلە گرچكىلىرىر. بو رىسمى توپلاندىدا گرگن تىشرفات ئىشلىرىندىن سونرا ئىران دولتى ئوردوسونون قاشقاي ئىلىنە قارشى دوزنلەدىگى سالدېرىلار حاقىندا دانىشلىرىر. بو قونودا تۈركىيەنىن ئىران بۇيوك ئىلچىسى جىمال حسنو بو تىبىتلىرى تۈركىيە دولتىنىن ئىرانداكى تۈركلېر دۈرۈمونو تىقىب ئىتمە ئچىسىندىن ئۇنمىلىدىر: "ئىرانىن {تىفىق دولتلىر تىرفىندىن} ئىشغال ئىدىلمەسى ئوزرىنە {تېراندا رىھىن اولاراق قالان} ئىلەن، ئىنى ناصرخان، خسرو خان و ئانائىز قاراچاق گونىيە گىتدىلېر. ئىران دولتى بىر ئوردو حاضىرلايىب سىزىن بۇلگەنئىز اولان اصفهان و فارسا گۇندردى. باشلانغىچىدا ئىنى شاهبىختى بۇلگەنئىز گۇندەرىلەنە قدر ئىكى تىرف ئراسىندا كىچىك چاتىشمالار ئورتايا چىخدى. ئىلك چاتىشمادا قاشقايلىرىن ئىنە بىر نىچە سىلاخ دوشدوبو اوچون ئىكى تىرف ئراسىندا ئغىر بىر ساواش باشلادى. بو ئرا سىزىن اسكى دوشمىنىز قوامالملك دە فارسا حاكىمى اولاراق سىچىلدى. مەن دە بوتون اولوب بىتلىرى ئنكارايا بىلدىردىم. بو سىرادا باشباخان شىكرو ساراچاوغلو "بىز ئىراندا قاشقايلىرىن تۈرك اولدوغونو و دولايىسى ئىلە تۈركلېر ئىوخ ئىدىلمەسىنە ئىدىن وئرمەمەلىرى گركدىگىنى سۇىلەدىك." ئىفادەسىنى ئىشلەدىر. بۇيوك ئىلچى جىمال حسنو تارائىن سۇزلىرىنىن دوامىندا سۇىلەدىگى بو ئىفادەلەر دە ئۇنمىلىدىر: "شاه تىرفىندىن بۇيوك ئىلچىلېر دىعوت ئىدىلدىگى بىر قوناقلىقىدا شاه سۇزلىرى ئراسىندا قاشقاي ئىلىنى ئىوخ ئىتمىك اوچون بىر ئوردو گۇندرمىش اولدوغونو دئدى و سونرا مەنە باخدى. بىر ئرا سونرا ساغلىغا ئىچكى قىدلىرى ئىچىلدى كى مەن قىدح قالدېرىب ساغلىغا ئىچمەدىم. بو اولايى دا تۈركىيە دولتىنە بىلدىردىم. دولايىسى ئىلە سىزىن قارداشلارنىن و ئىلىنىزە قارشى ساواش باشلادى. ئما هىچ ئىردە دولتى ئىرەلى گىندەبىلمىردى. ئنچاق بو دوروم گىچىجى ئىدى، چونكو قاشقاي ئىلىنىن تىماما ئىوخ ئىدىلمەسىنە قىرار وئرىلمىشىدى. مىشلە ئىرانى ئىشغال ئىدىن ئىنگىلىز دولتى ئىدى. قاشقاي بۇلگەنئىزە ئوردو گۇندرمەسى و ئۇنلندىرمەسىنى اوستلەنن شاه و ئىران دولتى اولسا دا گرچكىدە ئىنگىلىزلىر اولدوغونو بىز بىلدىردىك. بو سىبىلە دولتىنىز ئنكارادا ئىنگىلىزلىرلەر بو قونودا گۇرۇشمىگە قىرار وئردى. بو ئرادا باشباخان شىكرو ساراچاوغلو ئىلە دىش ئىشلىرى باخاننى نىمان مەنەنجىاوغلو دانىشماغا باشلايىب "بىز ئىران شاهىنا، قاشقايلىرلا ساواشماغا دوام ئندرسنىز، ئىرانداكى مىنلرچە تۈركون ئۇلدورولمەسىنە ئنگل اولماق اوچون ئىراندا ئوردو گۇندرمىك زوروندا قالاچاغىمىزى؛ و بونون يالان اولمادىغىنى، بىللە قىرار وئرىلدىگىنى و بونو گرچكىلشدىر جىگىمىزدىن امىن اولابىلدىكلىرىنى سۇىلەدىك." ئىفادەسىنى ئىشلىتىدى. باشباخان ساراچاوغلونون ئىفادەلىرى تۈركىيە دولتىنىن دىش تۈركلەر قارشى دىبارلىلىغى و سورولمىلۇغو

آچىسىندان اۇنملىدىر: "جمهورباشقانى عصمت اينونونون دە خبردار اولدوغو بو قونونو باخانلار قورولونا دانىشىدىقدان سونرا اينگىلىز باشاخانى چرچىل ايله دوغرودان دوغرويا تماسا گئچىپ و اوندان قاشقاي بۇلگهسىنه اوردو گۇندىر اونلارلا ساواشمالارى خصوصوندا ايران دولتى اوزرىنه باسقى اويقولاماسى اوچون ايرانداكى اينگىلىز قوموتانلارينا (فرماندهلرىنه) امر وئرمهسىنى طلب ائدىك. اۇزلىكله ده ايراندا بو عملياتى اوستلەنن و بىرىنچى دونيا ساواشىندا قوموتانى اولدوغو «آباده» قىشلاغى اوردوسونون قاشقايلار طرفىندىن دارماداغىن ائدىلمهسى سببى ايله قاشقايلارلا قارشى اۇزل بىر كىن توتان ژنرال س. فراز-دن سۇز ائدىك. بونونلا بىرلىكده بىزىم لوندونداكى بۇيوك ائلچىمىز شخسا اينگىلىز باشاخانى چرچىل ايله ياخىندان گۇروشموش. چرچىل ده بىزىم بىر چۇزوم يولو گۇسترمه مىزى سۇيله مىش. بىز ده بو ايشى قاشقايلارلا شخسى دوشمنلىگى اولمايان اينگىلىز دولتى نىن مىصيردهكى اوردوسونا بوراخمالارنى اۇنردىك. چرچىل ده بونو قبول ائدىب س. فراز و ايرانداكى باشقا قوموتانلارنى بو قونوبا قارىشماملارى اوچون امر وئره جگىنى و قاشقاي مسئلهسى نىن چۇزومونو ده مىصيردهكى اوردوبا بوراخماغىنى سۇيلهدى. " بو گۇروشمه لر و دانىشمالار سونوجوندا فارس اىالتى حاكمىتىنى اله گئچىر مىش و قاشقايلارنى اسكى دوشمنى اولان قوامالمك ايله باش قوموتان شاهبختى گۇره ودىن آلنىر؛ خوزستان، كرمان، اصفهان، تهران و ايرانىن باشقا بۇلگه لرىندىن فارسا گۇندىرلىمىش اوردولار اۇز مرکزلىنه گىرى چكىلىر؛ و دولايىسى ايله قاشقاي بۇلگهسىنده رفاه و بارىشىن ساغلانماسى گرچكلىش. باشاخان شكرو ساراچ اوغلونون بو تشبىتىنده قاشقايلارلا مركزى دولت و اينگىلىزلىر آراسىنداكى آنلاشماللىقلارنى سببى داها ياخشى آنلاشلىر: "بىز اينگىلىزلىر قاشقايلارنى نەدن اۇلدورورسونوز دئيه سوروشدوق. ايدىن وئرىن اونلار ايرانى ساغ سالىم ترك ائدىب توركيه يه گلسىنلر. بىز ده اونلار توركيه- ايران سىنىرلارىندان سوريه سىنىرلارىنا قدر يئر وئره رىك. ايرانداكى مولك و اوتلاقلىرى نىن قارشىلىغىنى توركيه ده وئره رىك. ايرانىن اوردو منصوبلارى اونلارنى (قاشقايلارنى) مالينا گۇز قويدوقلارى اوچون اونلارنى اۇلدورورلر. ماللارى اوردو منصوبلارىنا قالسىن، بوراخىن جانلارنىن االىب ايراندان توركيه يه گلسىنلر. اينگىلىزلىر بونو قبول ائدىكلىرىنى دئدىلر. مجبوراً قبول ائدىكلىر و سئوینجىدن هاوالار اوچاقدىلار. چونكو هم قاشقايلارنى اىندىن قورتولاجاقدىلار هم ده ان آز يارىسى قاشقاي تورپاغىندا اولان گوننى نفتىنى موفتهسىنه اله گئچىره جكدىلر." بو دانىشماقلاردان سونرا باشاخان شكرو ساراچ اوغلو شخسى اۇيوت و گۇروشو اولاراق تكرر قاشقايلارنى توركيه يه گلمه لرىنى و حتى قاشقاي قارداشلارنى اونلارلا دئور ائدىله جك بۇلگه نىن ياخىندان گۇره بىلمه لرىنى ايرلى سورر.

توپلانتى نىن بوندان سونراكى قونوسونو قاشقاي ائلى نىن تارىخى، ادبىياتى و ياشام طرزى تشكىل ائدر. ادبىيات سۇز قونوسو اولونجا ملك منصورخان بىن بو تشبىتلىرى اۇنملىدىر: "...توركجه شعرلر اوزرىنه دانىشىلدى، من ده (قاشقاي شاعىرلىرى) مىرزا مآدون، يوسف على بگ و ديگرلىرىندىن خاطرلادىغىم شعرلىرى اونلار اوچون اوخودوم. باشاخان شكرو ساراچ اوغلو دا توركجه بىر شعر اوخودو. من ده بونون تحلىلىنده ايراندا سعدى آدىلى بىر شاعىرىمىز اولدوغونو و اونون يازدىغى شعرىن سعدى نىن شعرىنه چوخ بنزه دىگىنىنى ايفاده ائتتىم. باشاخان شكرو ساراچ اوغلو دا سعدى نىن بىر فارس شاعىرى اولدوغونو و

بىزىم شاعىرىمىز اولمادىغىنى، بىزىم شاعىرىمىزىن مىرزا ماذون ايله يوسىف على بگ اولدوغونو دئدى. بونا هر كس گولدى. "ملك منصور خان يىن خاطىراتىندا بو رسمى توپلانتىدا دانىشان دىل قونوسوندا وئرىلن بىلگىلەر ده اؤنملىدۇر: "البته بىز بو توپلانتىدا باشىندان سونونا قدر تور كچه دانىشىردىق. من و محمد حسين خان ياخلاشيق يئددى- سگگىز آى تور كىده اولدوق. تور كىده تور كچه سىنى ده ياخشى دانىشىردىق. دولت قورولو اويەلرى ايله دانىشمالارىمىزدا هئچ بىرىندە زورلانمايدىق. بعضا بىلمەدېگىمىز بىر سۇزجوك اولدوغوندا اچىقلاما اىستردىك و بو شكىلده بىزىم اوچون اناشلىلار اولدودۇ. "توپلانتىدا قونو قاشقايلار يىن عسكىرى گوجونه گلېنجه ملك منصور خان "قاشقاى، بئش مىنك اتلو حربە گئدىر. " ايفاده سىنى ايشلەدۇر. بورادا ملك منصور خان يىن باشباخان شكرو ساراچ اوغونون اتلو سۇزجويونون نه اناما گلدىگى سوروسو اوزرىنه وئردىگى جواب و دولايىسى ايله بو تشبىتى اؤنملىدۇر: "ساراچ اوغلو اتلو نه اناما گلدىر دئيه سوروشدۇ. اتلونون آتا مىنمىش ساواشچى انا مىنا گلدىگىنى و يابانچىلار يىن دا اوردونون بو بۇلومو اوچون "cavalry" سۇزجويونو ايشلەندىكلرىنى سۇيەدۇم. ساراچ اوغلو، انا دىم، اتلودان قصد ائتدىگىنىز سووارى دىر دئدى. تور كىده تور كلىرى نىن اتلويو سووارى دئدىكلرى اناشلىدى. من ده باشباخانا بونون فارسجادان آلېنمىش بىر سۇزجوك اولدوغونو و بىز ايران تور كلىرى نىن اؤزلىكلە ده بىز قاشقايلار يىن سووارى يە اتلو يا دا اتلى دئدىگىمىزى بلىرتدۇم. باشباخان ساواش باخانينا دؤنوب بو قاشقايلار تورك دىلىنى قوروموشلار دئدى، نوت آلېن بونو، نه قدر ده گۆزل و اويغون بىر سۇزجوكوموش. بىر نەچە دفعە اتلى، اتلى... دئيه تکرارلادى. "خاطىراتىن بو بۇلومو؛ قاشقاى قارداشلارى نىن اېنگىلىزلر طرفىندىن اىستانبولدان قاچىرىلېب قاهىرە يە گۇتورولمەلرى ايله سونا ارىر.

خاطىراتىن بئشىنچى بۇلوموندا ايسە اونلار يىن ايرانا نەچە دۇندوكلىرى؛ باشكندلىرى سايبان فيروز اباددا قاشقايلار يىن يوغون نفوسو طرفىندىن قارشىلانمالارى و قاشقاى بۇيوكلىرى ايله گۇرۇشمەلرى كىمى قونولار اله آلېنېر؛ آردىندان قاشقاى ائلىندىن اوزاق قالدىقلارى مدتجه ائلىن باشىنا گلنلر، قارداشلارى ناصر خان و خسروخان دىلىندىن آيرىنتىلى بىر شكىلده ايفاده ائدىلېر و بۇلگەدە كى قونشولارى بو براحمد لورلارى نىن آرالارىندا كى اناشمازلىغىن سونلانماسىندا اونلار يىن اوينادىغى ائتكىن رولون انا تىمى ايله سونا ارىر. (ص. ۴۲۷-۳۳۷).

خاطىراتىن آلتىنچى بۇلومو، ۱۹۴۰-دا ائتكىن ايللرىنى ياشايان كمونىست توده پارتىسى نىن اۆلكە نىن قوزئىنىدە اولايلا چىخارتماسى و قشقايلار يىن بونا قارشى عصيان ائدىب گونئى حركتىنى دوزنلەمەسى كىمى قونولار اوزرىندە دورولور؛ آيرىجا كۆچ، اوو و اووچولوق خاطىراتى ايله ۱۹۴۵ باهارىندا ملك منصور خان يىن ائولنمەسى كىمى قونولار انا تىلېر (ص. ۴۸۳-۴۲۷). خاطىراتىن ايلك بۇلوملرىندە اولدوغو كىمى بو بۇلومدە ده ملك منصور خان كۆچ مسىرىندە كى يئر-سولارلا ايلگىلى مومكون اولدوغو قدرى ايله بىلگىلر وئرمگە چالېشىر؛ اؤزنگىن وئردىگى بو بىلگىلر اؤزلىكلە ده اتنوقرافيا چالېشمالارى اچىسىندان اؤنملىدۇر: "...سحر كۆچوب دزكورد ا گئتدىك. خالقى عمومىتلە چركز اولان و صفويلر زامانىندا بورايا گئىرىلمىش اولان بو كند، يان-يانا يئر آلېمىش دۇرد كنددىن بىرىدۇر. بو دۇرد كنددىن

بىرى چرگز آدى ايله بىلىنىر و ابراهيم چركزىن كلانترى/بۇيويودور. اونون اوزون بويو، ماوى گۇزو، سارى ساچى و بىيغى و قىرمىزىمىسى آغ اوزو واردى. او بىر آلمان و يا سوئدلى يە بنزدى. چركز قاديىنلارنى مكممل آيىملى و گۇزل وجودلارنى ايله ديگر قاديىنلارغا ھىچ بنزەمزدىلر. اونلار (چركزلر) جسور، اصيىل، گوونلى، وفالى و وارلىقلى خالقلاردىر... داھا سونرا سارى ياتانا گىتتىك. بو سارى ياتان چوخ اسكى بىر مزاردىر. آدى سارى اولان تورك بۇيوكلىرىدىن بىرى اولدوغونو دوشونورم. البته تورك دىلىندە ياتان، اويوموش و يا ياتمىش و يا اۇلموش و گوؤمولوموش آنلاملارنىدادىر. بو منىم تخمىن انتىدىگىم و گوؤروشومدور. بو سارى ياتان شادكام ايرماغى كىنارىندا، خسرو شىرىن-آبادە يولو اوزرىندە يتر آلمىشىدىر. خسرو شىرىن بورانىن اوچ فرسنگ باتىسىندا يتر آلمىشىدىر..."

خاطىراتىن يىددىنچى بۇلومونده قاشقايلارنى ايران داكى نفتى مىلى لىشىدىن و محمدرضا پهلوى ايله اقتدار مجادله سىنە گىرن باشباخان محمد مصدق طرفدارى و بونون سونوجوندا قاشقاي قارداشلارنىن اۆلكە دىشىنا سورگون اندىلمەلىرى قونوسو الە آلىنىر (ص ۵۱۳-۴۸۳). آروپا و آمىرىكا دا گىچن بو سورگون ايللىرىندە، ملك منصورخان خاطىراتىندا، گوؤروشديوو آداملار و يا قاتىلدىغى توپلانتىلارنىن آيرىنتىسىنا دا يتر وئىلىر. سورگون ايللىرى سورجىندە ايران مركزى دولتى يالنىز قاشقاي ايلخانلىق عايىلەسىنى دىئىل، قاشقاي ائلىنىن ضعيفلەيىب يوخ اندىلمەسى ايله دە مشغول اولور. بونون اوچون ۱۹۴۷-دە آمىرىكا باشقانى ھىرى ترومان طرفىدىن سووئت تھدىدىنە قارشى حاضىرلانمىش ترومان دوكتىرىنىن دۇردونجو پروقرامىنى تملىنى اولوشدوردوغو كۆچەبە اۇيرتىم مركزلىرى قورولور. بو دوروم، ملك منصورخاننى دا خاطىراتىندا بلىرتىلدىكى كىمى قاشقاي ائلىنىن كولتورو، گلەنگ-گۆرەنگى و اۆزلىكلە دە توركچە اولان قاشقاي دىلىنى يوخ اولماغا اوز توتماسى ايله سونوچلانير. قاشقاي خانى ملك منصورخاننى، سىلاھلى چاتىشمالارنى سونوچسوز قالدىغى قارىنا واران مركزى دولتى ايله باتىلى گوجلر قوردوغو داھا تھلوكلەلى پلاننى فرقىندە اولماسىنى، اۆزلىكلە دە دىلە و تۇرەبە دويدوغو دويارلىلىق و سوروملوقونو بو ايفادەلرىندە گوؤرمگ مومكوندور: "...بو ائنادا ايران دا دا حكومت قاشقاي ائلىنى يوخ اولماسى و ضعيفلەمەسى ايله اوغراشىردى. بىزىم عايىلەنىن كۆكونو قازماقلا بىرلىكدە باشقا گىرىشىملردە دە بولوندىلار. آمىرىكانىن (ترومان دوكتىرىنى) دۇردونجو پروقرامى كۆچەبە اۇيرتىم مکتبلىرىنى تملىنى قوردو. قاشقايلارنى يوخ ائتمە يۇنتملىرىدىن بىرى، قاشقاي ائلىنىن كولتورونو اورتان قالدىرماقدى. قاشقايلار، خانى (ايلخانى) ائلىن سىمگەسى اولاراق بىلىردىلر. گىچمىش يوز ايللر بويونجا اورتايا چىخمىش اولايلا قارشى خانلارنى ياپدىقلارنى، قاشقايلار ائلىن خانىنى اۆلكەنى قوروماق اوچون ھىچ بىر چىخار گوؤزتمەدن، يابانچىلار قارشى گلەمسىنى، اۆلدورمەسىنى و اۆلدورولمەسىنى گوؤسترمىشىدى. بىز ائلى سئويدىك. بىز و آتالارىمىز اقتدارىن آدمى دىئىل، اصيىل قاشقاي و ائلىن اۆزوندىن ايدىك. كۆچەبە اۇيرتىم مکتبلىرىنى قورولماسى ايله ائلىن تۇرەسى يوخ اولماغا باشلادى..." خاطىراتا، علاوه بۇلوم اولاراق ملك منصور خانغا عايد بلگەلر، راپورلار، مکتوبلار و رسمى يازىشلارنى اىچرن سگگىزىنچى بۇلوم ايله سونا چاتىر (ص ۵۱۳-۵۵۳).

• ولى الله يعقوبى (آنكارا)

کیتاب: رحمان جعفری «آراز»، کۆنول یولون سال تبریزه، قم: آوای منجی یایینلاری، ۱۳۹۴

Kitab: Rahman Caferi "Araz", *Könül olun Sal Tebriz'e*, Qum: Avay-i Münci Yayınları, 1394 (2015).

سانکی اولدوزلار النمیش...^۲

سازلی - سۆزلو گئنیش و درین بیر اوزان دیلینه دایانمیش، یاراتیجی، گوجلو تورک دیلی نین آخارلیلیغی، آذربایجانین یاشیل طبیعتی نین گۆزلیلیگی ایله ال - اله وئردیکده، ایستر- ایسته مز هر بیر انساندا شاعیرلیک جوشارلیلیغی یاراداییلیر. بونون اوچون الی قلم توتماق، یازی - پوزو بیلیمک ده گرکمیر. بورالاردا جیزما- قارادان باشی چیخمایان ساوادسیزلاردان بیله، نه جوشغون اوزان «علسگر» لر، نه پولاد سۆزلر یازان شاعیرلر، «حدآد» لار... چیخمیش. بورادا تکجه میرزه لر، مولالار، شاعیرلر، اوزانلار، اهل قلم یازارلار... سۆز- سۆیلم، علی (ع) دیلی ایله دئسک، «امراء الکلام»... دیل - قلم پهلوانی دئییلر. قاری نهلر، قوجا بابالار، چوبان چودار، قاتیرچی ناخیرچی، باقال ناقال، کتابچی کاباچی، تاباقچی قاباقچی، دمیرچی کپیرچی...

سیرادان انسانلار بیله سۆز اوستاسی، دیل آیناسیدیرلار. بیترکی، بو گوزگویه یاد توزو قونماسین، شهریار دئمیشکن، دیل باشقا دیل ایله قاریشماسین، تا کی «ئشیدنلر، اوخویانلار کسبل اولماسین».

هه... ایندی اوسته لیک، بو قاینار قازانا بیر بالاجا دا ساواددان دوز، بیلیمدن، دنیا گوروشوندن داد... قاتیلیرسا، البته کی تام داماق دادینا اویغون بیر اثر میدانا چیخار. هله بیر ده شاعیر- یازار داشیدییغی مسئولیتی دوشونوب، یازدیغی دیله علمی یاناشیرسا، اونون گئچمیشی، تاریخی، دونو - گونو ایله تانی شیرسا... او زامان، اول آلاه، «رحمان» اوزان کیمی، اولو بیرسی سۆز میدانیندا آت سه یریدیر دئمک ... کی چاناغینا سیغمادان «آراز» اولور، چایا چئوریلیر، پارلابان بیر اولدوز- آیا چئوریلیر. نه دئمیشلر؟! - «آراز لامدان آخار» و البته - «سویون لام آخانی، آدامین یئرہ باخانی!»... ایکسی ده سیرلی - سئحیرلی اولور کی، اونون سئحیرلی دونیاسینا گیرمک اوچون یاناشیب، دیلله شیب، دانیشیب، دیندیریب، دینله ییب... سۆزونه - ساوینا قولاق یاتیرماق، دادینا دوزونا چؤرک باتیرماق گرکیر.

^۲ بو یازی اسماعیل هادی نین کیتابا یازدیغی گبیریشدن آلمیشدیر.

الینیزده کی بو دفتر آرازین تومو یوخ، دیشا ووردوغو اینجیلردن تکجه بیریدیر، دنیزدن بیر داملا دئمکدیر. اما ائله بو تیکه جیک آینادا دا اونون درینلیکلرینی سئیر ائتمک اولار. دیلین دورولوغو، فیکرین درینلیگی، بیلگی آلانی نین گنیشلیگی، شعرین اویناقلیغی، سؤزون توکنمزیلیگی، تصویرلرین چالارلیغی... هر بیر مصراعدا گۆز قاماشدیریر. یالنیز یورولماماق، دورماماق، سؤزلری داملا - داملا دادماق، آددیم - آددیم شاعیرله یوللاشماق، شعرین درینلیکلرینه دوغرو شاعیرله آياقلاشماق... گر کیر.

و سونوندا دا بیزه تکجه شهریارلا سسله شیب «باشاسین شاعیر افندی!» دئمک دوشور.

• اسماعیل هادی